

In antiqua Missa Illyrici dueae ad Casulam statuuntur pre-
cationum formulae, quarum prima haec est: *Indue me
Domine Sacerdotali justitia, ut ingredi merear in taberna-
cula sempiterna: Altera vero est hujusmodi: Indue me
Domine, ornamento humilitatis, et concede mihi protec-
tionem contra hostem insidiatorem, ut valeam puro corde, et
casto corpore laudare nomen tuum sanctum in saecula sae-
culorum.* Missa edita ex Codice Chisiano a Cardinali Bo-
na brevem hanc orationem continet: *Indue me, Domine
ornamento humilitatis, et charitatis, et pacis, ut undique
munitus virtutibus, possim resistere vitiis, et hostibus men-
tis, et corporis.* Donec Planetae vetus forma permanxit,
Manipulum a Sacerdote post *Confiteor* accipi consuevit:
tunc enim super Sacerdotis brachia sustollebatur Planeta.
Nunc vero, etsi Planetae forma mutata est, eumdem
morem Episcopi retinent. De Planetis optime scripserunt
Rocca, tom. 2. novissimae edit. pag. 568.; Meratus,
tom. 1. part. I. pag. 321. num. 32. Sarti, de veteri Ca-
sula *Diptycha*; et Pastrilius, in *Dissertatione de Patena ar-
gentea S. Petri Chrysologi* pag. 141.; Macri, in *Hierolexico*,
verbo *Casula*.

CAPUT VI.

De Tunicella et Dalmatica.

I. Subdiaconi vestem sui ordinis propriam habent,
quae modo tunica, modo roccus, modo subtile est appelle-
lata, sed cuiusnam materiae, et formae antiquitus fuerit,
non satis est exploratum. Ex S. Gregorii verbis in Epi-
stola LXIV. Lib. VII. ad Joannem Syracusanum elicetur,
Subdiaconorum tunicam fuisse lineam ac talarem. Sed
saeculo VIII., et IX. raro tunicae Subdiaconalis nomen
usurpatum videtur: ejus loco *roccus*, et *subtile* memo-
rantur. *Roccus*, ut explicat Cangius, vox germanica est,
supremam vestem significans. Ansegisus *Saecul. IV. Be-
nedit.* p. 1. pag. 624. n. 7. Abbas Fontanellensis largi-
tus est anno Domini 820. coenobio Fontanellensi roccum

*Subdiaconalem unum, quo nomine tunica Subdiaconorum
venit.* Praeter nomen *rocci*, *subtile* dicta est vestis Sub-
diaconorum. Plura testimonia congerit Cangius in *Glos-
sario* ad hoc verbum S. Meinwerus apud Bollandum Ju-
nii tom. I. pag. 540. Episcopus Paderbonensis, qui obiit
A. D. 1036. multa sacra ornamenta obtulit monasterio
Abdinghoffensi, a se condito, inter quae *subtilia tria*. Tu-
nica Subdiaconi ab Honorio *Gemmae Animae* Lib. II.
cap. CCXXIX. *Subtile* appellatur. Tunicellae nomine usi-
sunt *Pontificales Libri XIII. et XIV. saeculi*, videlicet
vulgatum *Caeremoniale S. R. E. et Caeremoniale Epi-
scoporum* ad tunicam *Episcopalem* etiam significandam.
Forma igitur tunicae Subdiaconalis non admodum dis-
similis olim a Dalmatica Diaconi fuit; et in hoc differre
ex *Liturgicorum scriptis* videmus, quod strictiores ma-
nicas habuerit. Ita quoque traditum est in *Caeremoniali
Epicoporum* Lib. I. cap. X. §. 1. Diebus jejuniorum et
in Adventu tam Diaconi, quam Subdiaconi planetis utun-
tur. Quando autem, et qua occasione hic ritus cooperit,
non liquet. Ejus meminit *Ordo Romanus I.*, a quo usus
Planetae etiam Acolythis tribuitur.

II. Dalmatica vestis sacra est (1), qua Diaconi fere
semper in divinis mysteriis obeundis usi sunt; semper
vero Romani Pontifices, et a multis saeculis omnes Epi-
scopi. De hoc vestis genere fuse a viris doctis est dis-
cipatum. Nos ea decerpemus, quae instituto operi conve-
nient. Scriptores omnes vulgo tradunt, ac ii etiam, qui
de sacris ritibus uberioris commentati sunt, *Dalmaticam
vestem* ita dictam, quod in Dalmatia reperta sit. Perhi-
bent nonnulli, earum usum, in sacris praescriptum fuisse
Diaconis a Sancto Silvestro. Nituntur vero auctoritate
Libri Pontificalis, vulgati Alcuini, *de Divinis Officiis*, cap.
XXXIX.; Durandi, *Rationalis Divinorum Officiorum* Lib.
III. cap. XI.; et aliorum. At Josephus Vicecomes *De Ap-
paratu Missae* Lib. III. cap. XXV., existimat, Dalmaticas
in uso ecclesiastico ante S. Silvestrum fuisse, ex Pontio

(1) Georgi, *Liturgia Romani Pontificis*. Lib. I. Cap. XXII.

Diacono in actis S. Cypriani, in quibus ejus Dalmatica memoratur, sed a S. Silvestro colobii usum fuisse abrogatum. Hanc sententiam amplexus est Andreas Saussay, *Panopliae Episcopalis Lib. VI. cap. III. et IV.*; Petrus Constantius, *Epistolae Romanorum Pontificum tom. I. pag. 500.* S. 5. et 4. difficilem hunc nodum de Dalmaticae origine, et usu in ecclesiastico ministerio paucis resolvit. Sensit igitur, initium Dalmaticae perperam S. Silvestro adscribi, quod Colobii, et Dalmaticae usus Silvestro antiquior sit; nam appareat, S. Cyprianum Dalmatica indutum fuisse, dum ad martyrium duceretur. *Colobia*, ut ibidem notat Constantius, sicut et *Dalmaticae*, tunicae erant talares. Discrimen *Colobii a Dalmatica* hoc est, quod Dalmaticis ampliae erant manicae, colobis vel nullae vel breves citra cubitum desinentes. S. Isidorus Hispalensis Episcopus, *Lib. XIX. Orig. cap. XXI.* Dalmaticam his verbis describit: *Dalmatica vestis primum in Dalmatia provincia Graeciae texta, est tunica candida cum clavis ex purpura.* Dalmaticae itidem forma ita ab Alcuino *De divinis officiis cap. XXIX.* definitur, ut nimurum sit vestimentum in modum Crucis, monens induitorem suum crucifixum esse debere mundo *juxta Apostolum ad Galat. c. VI. v. 14.* Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.

III. Locus hic esse videtur, ut de colore ac materia Dalmaticarum nonnulla superaddantur. Sexto certe Ecclesiae saeculo Dalmaticae coloris albi erant. Dalmatica Paschalis I. in musivo absidae ad S. Praxedem A. D. 818. elaborato albi coloris est, talaris, et variis lineis diversorum colorum variegata. Vide Ciampinum, *vetera monumenta tom. II. Tab. XXII. pag. 73.* In eadem absida ut videre potest apud eumdem Ciampinum ibidem tab. XLVII. pag. 148. spectatur Diaconus, forte S. Laurentius, Dalmatica albi coloris indutus, quae manicas latas habet, instar hodiernae cucullae Monachorum. In manicarum summitate sunt lineae rubei coloris, et sex cruciculae rubei coloris ad oram manicae in sinistro brachio. Dalmatica talaris est, et habet lineas octo, partim coloris rubei, partim caerulei. In extremitate quo-

que fimbria circumducitur. Supra pectus crux magna rubei coloris visitur. Dalmatica circa collum constringitur. In absida praeterea Basilicae S. Mariae transtyberim, ubi musivum opus Innocentii II. studio fabrefactum est S. Innocentius Romanus Pontifex Dalmatica talari albi coloris indutus est, in qua sunt lineae coloris caerulei, et ad extremam oram fimbriae cum auro. Ibidem S. Laurentius candidam Dalmaticam gestat lineis coccineis distinctam, manicas latas habentem, et circa collum, et circa talos ad extremitatem, fimbrias cum auro. At saeculo X. Dalmaticas variorum colorum adhiberi in sacris mysteriis consuevit, donec saeculo XII. et in sequentibus conformes omaino fuerunt colori ceterorum ornatorum.

IV. Fuisse Dalmaticam unum praesertim ex indumentis Summi Pontificis, ubi Missarum solemnia erat celebratus, patet ex Ordinibus I. III. et IV. itemque ex testimonio Joannis Diaconi, qui Lib. V. Vitae S. Gregorii, cap. LXXXIV. Dalmaticam ipsius Pontificis memorat. Mos tamen antiquissimus fuit, ut Romani Pontifices, aut Episcopis optime meritis Dalmaticas mitterent, earumque usum iis concederent, aut ipsi Episcopi easdem ab Apostolica Sede peterent, atque eorum precibus Diaconis suarum Ecclesiarum impertirentur. Ex Sancto Gregorio *Lib. VII. Epist. CXII. Ind. II.* liquido appetat, Aregium Episcopum Vapincensem, ab eodem Gregorio usum Dalmaticae pro se, et Archidiacono Ecclesiae sua petiisse, ac benigne Gregorium petitioni annuisse. Ex his intelliges Diaconos in Gallia, quousque viguit Liturgia Gallica, usque ad Hadrianum I. Dalmaticis non usos esse, sed tantum *alba*, ac *stola*, iis tamen exceptis, quibus Romani Pontifices potestatem Dalmaticae induendae fecerant. Id nobis confirmat Anonymus in brevi expositione Liturgiae Gallicanae, quam S. Germano Parisiensi Antistiti adscribit Edmundus Martenius Tom. V. *Anecdotorum* pag. 90. Dalmatica insuper fuit peculiare insigne Diaconorum Romanae Ecclesiae; quare ex privilegio, Diaconis alicujus nobilis Ecclesiae identidem Ro-

mani Pontifices eam concessere. Post S. Gregorii tempora Dalmaticae usus vulgatior etiam in aliis Ecclesiis fieri coepit, partim concessione Summorum Pontificum, partim usu, et quadam consuetudine. Vulgatus Alcuinus de *Divinis Officiis* cap. XXXIX. innuit, Dalmaticam in multis Ecclesiis communem fuisse, et Diaconos, qui Dalmaticam non iniduebant, planetis usos esse. Veteres porro sacrorum rituum Scriptores, nempe Amalarius, Honorius Augustodunensis, Hugo a S. Victore, Innocentius III., Durandus et alii Dalmaticam Episcopis adscribunt. Et vero in *vetustissimis Liturgiis Dalmatica inter indumenta Episcopi recensetur*, praesignata precationis formula. In Missa Illyrici haec ponitur oratio ad induendam Dalmaticam apud Martene de *antiquis Ecclesiae ritibus* Lib. I. cap. IV. art. XII. *Indumento hoc typico priscorum patrum ritu in modum crucis tramitibus purpureis contexto vestitus, humiliiter postulo, ut ex commemoratione passionis tuae fam tibi Domine Jesu Christe gratiosus, qui vivis etc.* Aliae precationum formulae videri possunt apud Martene *De antiquis Ecclesiae ritibus*, Lib. I. cap. IV. art. XII. Dalmatica denique immaculatae vitae typus est, uti docet Durandus; sive liberalitatis erga pauperes, uti interpretatur Innocentius III. sive etiam charitatis geminae ex Hugone a S. Victore.

CAPUT VII.

De Rochetto, et Superpelliceo.

I. Genus Albae sunt Rochettum (1), et Superpelliceum; utrumque sicut Alba ex lino conficitur; in eo autem ab ipsa differunt, quod Alba usque ad talos, Rochettum vero, et Superpelliceum ferme usque ad genua demittuntur. Quod Rochetti etymologiam spectat, eam a voce germanica *Roch* derivat Joannes Meursius, in *Glossario*; Gerardus Vossius, Lib. II. *De vitis Sermonis*, cap. XVI.;

(1) Georgi, *Liturgia Romani Pontificis*. Lib. II. cap. II.

Octavius Ferrarius, in *originibus linguae italicae*, et alii. At vero aliter docent Guillelmus Sonnerus, in *Dictionario Saxonico-Latino-Anglico*; et Henricus Spelmanus, in *Glossario Archaeologico*; qui etymon ejus vocabuli a voce anglo-saxonica *rocc* deducendum putant. Gavantus in *Thesauro Sacrorum Rituum* parte II. tit. I., gallicam vocem esse contendit, et Avenione forte, cum ibidem Summi Pontifices degerent, introductam. Definitur autem a Ferrario, nempe, *ut sit linctea vestis sacrorum, strictis manicis, et plicis striata*. Differt tamen rochettum a superpelliceo, ut nemo ignorat, non materia, sed forma: utrumque enim lineum est. At rochettum strictas manicas, superpelliceum vero latas manicas habet. In Romana Ecclesia initio saeculi XIV. Rochetti nomen vix obtinuerat, et hoc indumenti genus alio nomine designabatur, nimurum *albae Romanae, camisiae Romanae et camisiae lineae*. Ordo Romanus XV. cuius auctor est Petrus Amelius, quando sacra indumenta a Pontifice sumenda sint in nocte Nativitatis Domini, scilicet post hymnum *Te Deum* decantatum, subdit: *Et interim Papa stando, duo Diaconi Cardinales deponunt sibi illa vestimenta praecisa usque ad Camisiam, seu Albam Romanam.* Idem ubi agit de benedictione Candelarum in die Purificationis Beatissimae Virginis: *Completa ergo benedictione, Dominus noster Papa in camera paramenti induit se Albam, sive Romanam Camisiam, stolam etc.* Quamobrem quae saeculo XIII. et XIV. *Alba Romana, et Alba Camisia* vocabatur, advecto deinde e regionibus transalpinis *Rochetti* nomine, ita lineum illud indumentum appellare maluerunt, *vetustioribus eliminatis*.

II. Cardinalis Baronius ad annum CCLXI. de Rochetto mentionem fieri censem in Actis Proconsularibus S. Cypriani, in quibus dicitur, *quod cum se Dalmatica expoliasset, et Diaconibus tradidisset in linea stetit*. Lineam hic ait esse Baronius non lineam interulam, sed commune Episcopis omnibus indumentum, quod Rochettum dicitur; etsi aliter velint Theodoricus Ruinartius in *Acta Martyrum*, pag. 218, editionis Parisiensis, et Stephanus

Baluzius in notis ad acta ipsa S. Cypriani, aliique Scriptores. Verum hanc sententiam Baronii non modo Claudio Molinetus, et alii amplectuntur, sed etiam tueri videtur landatus Gavantus, et Clarissimus Dominicus Georgius, ubi etiam variis allatis veterum Auctorum locis, perspicue ostendit, ante saeculum Christi millesimum consueuisse non modo Episcopos, sed et Presbyteros Missae Sacrificium celebraturos, Rochettum ante Albam induere.

III. Clerici minorum Ordinum, cum Sacerdoti celebranti ministrant, superpelliceis utuntur. Ea tamen vestis an sub aliis nominibus fuerit ab antiquis designata, incertum est. Qui a temporibus Apostolorum usum Superpellicei derivant, vetusta ei vocabula tribuunt; nam quidam esse Ephod contendunt, alii lacernum birrum, alii amphibalum, de quo Remigius in Testamento ait: *futuro Episcopo successori meo amphibalum album paschalem relinquo.* Illud sane certum est tempore S. Hieronymi, ut ipse testatur Lib. I. adversus Pelagianos, omnem Clerum in Sacrificii consummatione candidis vestibus ministrasse. Ideo autem Superpelliceum vocatum est, quia ut Claudii Molineti probabilis conjectura fert, Canonice divinae psalmodiae excubantibus in regionibus praesertim aquilonaribus, frigoris arcendi causa, pelliibus corpus integere mos erat, supra quas lineam tunicam imponebant. Superpelliceum autem saeculo XII. a canonice Regularibus (si Praemonstratenses excipias) ac item a Canonice quarundam Ecclesiarum jugiter gestabatur. Saeculo etiam XII. superpelliceum in usu communi, nedum sacro, plerorumque Canoniconum fuit, et ex antiqua, et genuina nomenclatione tunicae lineae, a vulgo Superpelliceum appellari coepit.

IV. Ne tamen existimes, saeculo XIII. morem omnino absolevisse, extra rem divinam superpellicea quotidie gestandi, in hujus saeculi Synodis passim cautum est, ne Episcopi domi forisque indumentum illud abjicerent; ne Presbyteri sine illo Missas agerent, ne Clerici sacris mysteriis sine illo interessent, neve Canonici Regulares

sine illo domi, et foris incederent. Superpelliceum etsi hodie ita contractum aliqui interdum deferunt, ut ad pectus perveniat, olim tamen ad talos usque descendebat, teste Stephano Tornacensi, qui vivebat anno MCLXXX. in Epistola sua CVI. ad Albinum S. Romanae Ecclesiae Presbyterum Cardinalem, cui non modo ejus vestimenti formam, sed et mysterium in hunc modum explicat: *Hujus habitus indicium principale vobis mitto, Superpelliceum novum, candidum, et talare, quod reprezentet vobis vitae novitatem, munditiae candorem, perseverantiae finem.* Contractum deinde fuit ad medias tibias, uti constat ex sessione XXI. Concilii Basileensis. Est insuper Superpelliceum laxum, quia clericalis vita debet esse in eleemosynis larga, ut docet Honorius Gemma Animae Lib. I. cap. 232. Induitur supra communes vestes, quia Charitas operit multitudinem peccatorum: et habet formam Crucis, ut Passionis Iesu Christi vestigia imitetur Ecclesiasticus. Prope saeculi XII. finem tunicae lineae aliud nomen datum reperimus, nempe *cottae*. Haec vox alicubi vestis speciem, laicorum propriam significabat, Clericis interdictam. Stephanus enim Baluzius existimat, *cotam*, sive *cottum* fuisse vestem laicorum oblongam, caputio, ut vulgato vocabulo utamur, carentem, et Clericis tamen vetitam. Certum est saeculo XII. *cottae* vocabulo, superpellicea designari consueisse. Gregorius Archiepiscopus Antibrensis, sub *hujus* saeculi finem testamento legavit monasterio S. Chrysogoni apud Juderam duas mitras, et virgam pastoralem, *planetam*, et *pluviale*, *dalmaticam* et *camisum*, *stolam*, et *manipulum*, et *cingulum cum cotta*. Sub haec item tempora, nempe A. D. 1196. Tedelgarius Tarracinensis Ecclesiae Episcopus bona quae-dam Capitulo Tarracinensi donavit, et in donationis litteris regulas praescripsit, ac statuit, ut per aestatem Canonici cum *cottis horas canonicas*, et divina officia per-solverent.

CAPUT VIII.

De Pluviali, seu Cappa.

I. Sacrarum vestium instituta tractatio monet, ut de Pluviali quoque disceptemus. Pluvialis seu Cappae mention habetur apud priscos Scriptores tum ante, tum post annum Christi millesimum. Quandonam vero huic sacrae vesti, quam Cappam dixerunt antiqui, *Pluvialis* nomen inditum sit non tam facile est invenire. *Pluviale*, seu *Pluvialis* apud veteres quidem Scriptores vestis erat, quae totum hominem operiebat, et a pluvia tuebatur. Joannes Monachus in vita S. Odonis Abbatis Cluniacensis Lib. II. *Pallium Pluviale*, Wibertus in vita Leonis Papae IX. Cap. VIII. *Vestem Pluvialem* vocant. Sed hi de veste communi, non vero sacra loquuntur, qualis est hodie *Cappa* in ministerio ecclesiastico, quae alio nomine appellatur *Pluviale*, quia olim pluviae tempore sumebatur, ut Ferrarius Lib. I. *De re vestiaria* cap. XXIX. suspicatur. Hinc emanasse inquit Joannes Cardinalis Bona Lib. I. *Rerum Liturgicarum*, cap. XXIV. num. XVII., ut a parte posteriore capituli tegumentum assutum haberet, quod caputum vocamus, cuius quaedam forma, seu vestigium in hodiernis Pluvialibus remansit.

II. Fuit autem *Cappa*, seu *Pluviale* non modo sacrorum ministrorum, sed peculiare, ut auctor est Honorius Augustodunensis *Gemmae Animae* cap. CCXXVII., etiam Cantorum in magnis solemnitatibus indumentum. Consuevit novum Romanum Pontificem Pluviali rubei coloris ab Archidiacono Romanae Ecclesiae indui, testatur Ceremoniale Gencii Camerarii, ubi de Summi Pontificis inauguratione agit: *Prior*, inquit, *Diaconorum ipsum de Pluviali rubeo ammantat, et eidem electo nomen imponit*. Gulielmus Durandus Lib. III. *Rationalis divinorum officiorum*, cap. I. num. XIII., vestimentum hujusmodi ita describit, et explicat: *Est etiam et alia vestis, quae Pluviale, vel Cappa vocatur, quae creditur a legali tunica mutua-*

ta. Unde sicut illa tintinnabulis, sic ista fimbriis infigitur, quae sunt labores hujus mundi sollicitudines. *Habet etiam caputum, quod est supernum gaudium. Prolixa est usque ad pedes, per quod perseverantia usque ad finem significatur*. Idem docet Honorius Augustodunensis in *Gemma Animae* Lib. I cap. CXXVII., et Hugo Guidardius Archiepiscopus Beneventanus in sua Synodo Provinciali, ubi siccillatim sacra indumenta recenset.

CAPUT IX.

De coloribus sacrarum vestium.

I. Colores indumentorum (1), quibus ex vetustissimo ritu Romana Ecclesia ultur, ex qua etiam ii colores ad ceteras Occidentis Ecclesias manarunt, quinque potissimum sunt, nimirum albus, rubeus, violaceus, viridis, et niger, ut omnes norunt, et usitator in divinis mysteriis est albus color. Totidem enumerat colores Innocentius III. Lib. I. cap. 65. quamvis nigrum confundere videatur cum violaceo. Color albus in re divina memoratur non semel a S. Hieronymo in Libris *adversus Pelagianos*, et *commentario in Ezechiel*, item a S. Gregorio Turonensi in *Historia Francorum*: *Cui (Sidonio) adstebant, inquit, multi Sacerdotum in albis vestibus: et in Libro de Gloria Confessorum, ubi sermo est de dedicatione oratori sui: Erat autem Sacerdotum, ac Levitarum in albis vestibus non minimus chorus. Praeterea S. Isidorus in Orig. Lib. 19. cap. 22. Sacerdotalem vestem commemorat albam, cum quibusdam institis rubei coloris. A Graecis vero color albus αστρος est appellatus; de quo multa disserit vir doctus Vincentius Riccardus Clericus Regularis in Commentario ad orationem IX. S. Procli Archiepiscopi CPoltani, et deinde Cangius ad hoc verbum in *Glossario mediae et infimae Graecitatis*. Hinc etiam Latini Scriptores medii et inferioris aevi, sumpto a Graecis vocabulo, sa-*

(1) Georgi, *De Liturgia Romani Pontificis*. Liber II. cap. IX.